ПОРОГИ

Культурно-політичний місячник для українців у Чеській Республіці
POROHY Kulturně-politický měsíčník pro Ukrajince v České republice

№ 5/2025, рік XXXIII | č. 5/2025, ročník XXXIII
Усі електронні випуски часопису "Пороги" знайдете на: **porohy.cz**
facebook.com/PorohyJournal | instagram.com/porohyjournal

КОЛИ ЛАМАЮТЬСЯ СТЕРЕОТИПИ: ШЛЯХ ДО ЕМПАТІЇ **ЛАДІСЛАВА ВРТІША**

С. 14

3-7

Відкритий лист ЕКУ щодо ухвалення законопроєкту № 12414; Хроніки громади; Дайджест;

8-13

Як Чехія опинилася в пастці фрагментованості; Культура скасування по-українськи; Старі методи КДБ в цифровому світі;

14-22

Розмова: шлях до емпатії Ладіслава Вртіша; Персона: Юрій Шевельов: українська мова як граматика свободи.

Дорогі читачі,

У цьому номері читайте: Відкритий лист Європейського Конгресу Українців щодо ухвалення законопроєкту № 12414 та його загроз європейському курсу України. Аналітику як чеське суспільство опинилося в пастці власної фраґментованості, роздуми про "культуру скасування" по-українськи з її посттоталітарними відлуннями та сучасними проявами, а також розбір західними журналістами ситуації, яка розгортається навколо незалежності НАБУ і САП, що спричинило найбільшу політичну кризу з 2019 року.

В рубриці "Розмова" на Вас чекає знайомство з Ладіславом Вртішем, керівником відомої чеської пивоварні Raven. Він міг би залишитися у зручному офісному кріслі, проте обирає сидіння автомобілів, які сам переганяє в прифронтові міста.

В рубриці "Персона" — історичний портрет Юрія Шевельова, інтелектуала-емігранта, який відстоював українську ідентичність.

Ми добре усвідомлюємо, що деякі з матеріалів, які з'являються на сторінках "Порогів", зокрема дайджести чи хроніки, на момент виходу номера вже можуть втратити свою "свіжість". У світі, де інформаційні потоки змінюються щогодини, друковане видання неминуче відстає від новинних стрічок і цифрових платформ.

Але друкований журнал має іншу функцію. Ми прагнемо зафіксувати хронологію подій, дати можливість читачу вибудувати причинно-наслідкові зв'язки, нагадати, що жодна з історій не існує у вакуумі. Наша ціль — дати читачеві можливість побачити тяглість процесів, щоб зрозуміти, звідки береться теперішнє й куди воно може завести завтра.

Навіть там, де новина вже стала минулим, для нас важливо відтворити її як елемент ширшої картини. Адже друковане слово не лише для інформування — це маркер часу, який дозволяє зберігати пам'ять і водночас шукати смисли.

Тому, щоб бачити повну картину подій крізь призму журналу, рекомендуємо оформити підписку друкованого видання, а також слідкувати за нами у соцмережах, де ви зможете ділитися думками, та налагодити зворотній звязок.

З найкращими побажаннями,
Редакція

instagram.com/porohyjournal/

facebook.com/PorohyJournal/

Підписатись на друковане видання: www.porohy.cz

Фото: Наталія Дорогій @natalija.dorohii

Відкритий лист ЕКУ щодо ухвалення законопроєкту № 12414 та загрози європейському майбутньому України

Шановний пане Президенте,
шановні народні депутати України,
шановні члени Уряду,

Ми, представники Європейського Конгресу Українців, що об'єднує громади українців в Європі, звертаємося до Вас із глибоким занепокоєнням та тривогою у зв'язку з ухваленням законопроєкту № 12414.

Цей документ суттєво підриває незалежність двох ключових антикорупційних інституцій — Національного Антикорупційного Бюро (НАБУ) та Спеціалізованої Антикорупційної Прокуратури (САП) — та фактично передає контроль над ними Генеральному прокурору, який є політично призначеною особою. Цей крок не лише суперечить європейським принципам верховенства права та стримувань і противаг, але й ставить під загрозу всю систему боротьби з корупцією, яка була створена спільними зусиллями українського суспільства та міжнародних партнерів. Ми закликаємо Вас усвідомити всі наслідки цього рішення:

- **Європейська інтеграція України опиняється під реальною загрозою.** Європейський Союз неодноразово наголошував, що незалежність антикорупційних органів є ключовою умовою для вступу України до ЄС. Прийняття цього закону може зірвати переговори щодо членства.
- **Міжнародна підтримка — економічна, військова, гуманітарна — може бути переглянута або призупинена.** Наші партнери очікують не лише героїчної оборони від російської агресії, а й рішучих кроків у бік реформ та прозорого врядування.
- **Репутація України як демократичної держави серйозно постраждає.** Ухвалення закону в прискореному режимі, без широкого обговорення, на тлі скандальних арештів співробітників НАБУ — це сигнал, який не залишиться непоміченим у Брюсселі, Вашингтоні, Берліні, Оттаві чи Варшаві.
- **Підривається довіра українського суспільства до влади.** Тисячі українців втратили життя, борючись за свободу, гідність і справедливу державу. Діаспора роками підтримувала ці прагнення на міжнародній арені.

Від імені українських громад у Європі закликаємо Вас:

- **Негайно скасувати законопроєкт № 12414**
- **Поновити діалог із громадянським суспільством, міжнародними партнерами та інституціями, відповідальними за антикорупційну політику.**

Україна тримає фронт не лише на полі бою, але й у боротьбі за чесність, законність та повагу до громадянина. Ці засади — основа довіри світу до України. Не допустіть, щоби політичне рішення зруйнувало те, що було здобуто великою кров'ю, працею і надією мільйонів.

З повагою та вірою у мудрість обраних представників українського народу
Управа Європейського Конгресу Українців.

Прага, 22 липня 2025 р. ■

3

українські громадські організацій у Чехії рішуче виступила проти закону №12414, який скасовує незалежність антикорупційних органів. Публічні заяви оприлюднили Prague Maidan Ukrajinské Centrum Nusle, HUB Nusle та Українська ініціатива Південної Моравії.

Активісти вважають, що цей закон суперечить демократичним принципам та ставить під загрозу європейське майбутнє України. У спільній заяві празьких організацій йдеться про те, що закон фактично знищує незалежність антикорупційних структур, створених після Революції Гідності, та підпорядковує їх Генеральному прокурору.

Організації висловили повну підтримку українцям, які 22 і 23 липня вийшли на акції протесту в Києві, Львові, Одесі, Івано-Франківську, Дніпрі та інших містах. Вони наголошують, що громадянський тиск — це законний спосіб впливу на рішення влади, коли йдеться про фундаментальні принципи. На їхню думку, ухвалення закону без обговорення з суспільством — це крок назад, який може зруйнувати довіру як всередині країни, так і з боку міжнародних партнерів.

До критики долучилася й організація Українська ініціатива Південної Моравії. Як зазначає її засновниця Ільнара Дудаш, останні рішення Верховної Ради підривають верховенство права та європейську інтеграцію.

Громадські організації Чехії закликають:

- скасувати закон №12414;
- повернутися до діалогу з громадянським суспільством та міжнародними партнерами;
- не допустити послаблення демократичних інституцій, які є основою європейського шляху України. ■

Gromada.cz

200

людей зібралось на мітинг під посольством України в Чехії. Таким чином українці висловили свою думку стосовно ухваленого в Україні закону про обмеження повноважень антикорупційних органів — НАБУ і САП. Головним організатором заходу виступила організація "Hlas Ukrajiny" в обличчі Анастасії Сігнаєвської.

"Ми сьогодні вийшли для того, щоб говорити і нагадувати, що єдиним джерелом влади в Україні є народ, і цей народ є джерелом влади незалежно від того, де він перебуває: український паспорт дозволяє нам диктувати те, що робить "слуги народу". Теперішня українська влада, теперішній український президент працюють над тим, щоб боротися з ворогом. Ми не прийшли сюди скидати владу або говорити про те, що хтось добрий, а хтось поганий. Сьогодні ми говоримо про те, що українське суспільство вже понад 10 років бореться за європейське майбутнє і демократичні цінності, за які стояли українці на Майдані. Демократія неможлива без сильних, незалежних інституцій", - заявили організатори.

Після завершення виступів його учасників до мітингувальників з промовою вийшли представники посольства. До присутніх звернулася Надія Мальована, другий секретар з гуманітарного співробітництва і зв'язків з українською діаспорою, зазначивши, що на даний момент посол України в Чехії Василь Зварич перебуває в Києві, але він знає про те, що відбувається.

"Хочемо наголосити, що ваші сигнали як української громади в Чехії почуто. Посольство завжди відкрите до комунікацій з українською громадою, нас всіх об'єднує один спільний ворог — це Російська Федерація". ■

Radio svoboda/Ukraina.radio.cz

1%

соціального бюджету отримують українці в Чехії, але саме їх звинувачують у зловживаннях.

Згідно з даними proukrainu.blesk.cz, українці з тимчасовим захистом у Чехії отримують лише близько 1 % із усього соціального бюджету країни, хоча найчастіше їх підозрюють у "надмірній нагрузці" на систему.

В Чехії наразі перебуває близько 380 тис. українців із статусом тимчасового захисту, але лише 25 % із них отримують фінансову допомогу (середній розмір — 8119 крон на місяць), причому будь-який заробіток зменшує або анулює виплату.

Більше 80 % працюють, часто на фізично виснажливих, низькооплачуваних посадах, інколи на двох роботах паралельно. В умовах зростаючих цін і орендної кризи понад 50% українських родин перебувають за межею бідності, навіть при повній зайнятості.

Особливо складно тим, хто не може працювати: пенсіонерам, людям з інвалідністю та мамам з малими дітьми. Для них більшість соціальних виплат, доступних чеським громадянам, закриті, включно з виплатами на догляд за тими, хто не може себе обслуговувати .

Ілюструє цю ситуацію історія жінки, котра переїхала до Праги в 1996 році, оформила громадянство та запросила маму з діагнозом хвороби Альцгеймера, про яку пише видання Deník Referendum. Після відмови в допомозі на опіку та неможливості покрити витрати на пансіонат (25–35 тис. крон на місяць), була змушена повернути її до України.

Експерти закликають надати українцям з тимчасовим захистом повноправний доступ до чеської системи соціального забезпечення, як це працює у сусідніх країнах – Німеччині, Франції тощо. ■

Proukrainu.cz

6

нових гаубиць Д-30 калібру 122 міліметри прибудуть до України місяців за три, повідомив Мартін Ондрачек, засновник ініціативи "Подарунок для Путіна", яка збирає кошти і організовує постачання озброєнь і військових матеріалів до України.

Саме про ці гаубиці, що були розроблені ще в 1960-і роки в СРСР, але досі перебувають на озброєнні в низці країн, попросили українські військові, додав він. Публічний збір у 60 мільйонів крон нещодавно був завершений. Шість гаубиць, що складають цілу батарею, яку назвали "Батареєю виняткових", отримали імена шести чеських героїв Другої світової війни.

Крім Росії, гаубиці Д-30 чи їхні модифікації виробляють іще в кількох країнах, тож до України поїдуть нові гармати просто з виробництва. Їхні переваги — проста, міцна й надійна конструкція, відносно невелика вага і відносно низька ціна — 10 мільйонів крон — стали підставою для вибору цієї моделі. А снаряди до них виробляють, серед іншого, і в Чехії.

Як каже Ондрачек, "втома від війни" Росії проти України на зборах ініціативи "Подарунок для Путіна" практично не відбивається: від початку цього року було зібрано 120 мільйонів крон, і це більше, ніж за такий самий період минулого і позаминулого років. За його словами, тривалість війни і дедалі більше число жертв, навпаки, підвищує бажання багатьох чехів робити свої внески: "Люди усвідомлюють, що зброя — абсолютно ключова річ, що без зброї війну виграти не можна".

У час, коли президент України Володимир Зеленський пережив свою сумнозвісну пресконференцію в Білому домі з президентом США Дональдом Трампом, ініціатива зауважила небувале зростання дарованих сум, додав Ондрачек. ■

Ukraina.radio.cz

3,7

мільйона крон вдалось зібрати для нового українського медичного батальйону — ініціативу організовує проєкт Paměť národa, який реалізує громадська організація Post Bellum.

Саме ця команда вже не перший рік підтримує Україну — як гуманітарно, фінансово, так і документуючи свідчення війни. Нинішній збір має на меті допомогти медикам на передовій. Медичний батальйон ЗСУ працює безпосередньо на лінії фронту, евакуює поранених та надає їм невідкладну допомогу.

Ця частина української армії народилася з медичної служби 1-ї Міжнародної легіонерської бригади, яку чеські та словацькі донори вже підтримували минулого року — тоді вдалося зібрати кошти на два польові шпиталі. Сьогодні ж батальйон розширюється — більше бійців, більше напрямків роботи, а отже, й більше потреб.

Початкова мета кампанії була 3,1 мільйона крон, її вдалося досягти рекордно швидко. Тож збір вирішили продовжити до кінця серпня та збільшити мету ще на 500 000 крон. *"Дякуємо всім, хто долучився до нашого збору! Завдяки вам на фронт поїде не один, а одразу два евакуаційні автомобілі"*, — йдеться у повідомленні організаторів.

Усі кошти понад встановлену суму спрямують на турнікети та інше медичне приладдя. Загальний список потреб виглядає так:

- 1 автомобіль евакуації — 500 000 Kč
- 2 антидронові пристрої — 300 000 Kč
- Вантажне авто для евакуації/ постачання — 350 000 Kč
- Швидка (ambulance) — 350 000 Kč
- Цистерна для пального — 500 000 Kč
- 5 powerbank Ecoflow — 80 000 Kč
- Рідина для інфузійного підігрівача (на рік) — 690 000 Kč
- 500 турнікетів — 350 000 Kč ■

Proukrainu..cz

41%

серед числа опитаних українських біженців у Чехії мав депресію середньої чи значної тяжкості і понад 23 відсотки пригніченість середньої чи значної тяжкості.

Про це свідчить дослідження, оприлюднене в журналі Psychiatry Research, проведене Соціологічним інститутом Академії наук Чехії і Національним інститутом SYRI.

"Наші результати на вибірці з більш ніж 1300 українських біженців свідчать, що на депресії й пригніченість потерпає значна частка їх. Це стосується, зокрема, жінок і молодих дорослих віком до 30 років — у цих категорій значно вища ймовірність, що вони будуть мати проблеми із психічним здоров'ям", — зазначив один із дослідників Матоуш Пілначек.

Тривогу викликає й той факт, що значна частина біженців, які відчувають ознаки середньої чи тяжкої пригніченості або депресії, практично не вирішують цієї проблеми. *"Вони просто не сприймають труднощі з психічним здоров'ям як проблеми. Тому меншій ймовірно, що вони звернуться по допомогу. Недостатнє визнання цих проблем і незадовільно низька міра звертань по допомогу в галузі психічного здоров'я вказують на потребу програми грамотності в галузі психічного здоров'я, спрямованої безпосередньо на цю категорію населення"*, — звернув увагу Пілначек.

Такі програми мали б підтримувати усвідомлення проблем зі психічним здоров'ям та забезпечити людей знаннями для підвищення їхнього психічного комфорту і стійкості, вважають дослідники. Також вони звертають увагу на специфічні потреби цієї групи, зокрема на залучення українських фахівців і проведення програм українською мовою. ■

Ukraina.radio.cz

Петр Фіала закликав Роберта Фіцо не блокувати санкції ЄС проти Росії

На тлі зростаючих ізоляціоністських тенденцій Словаччини щодо політики ЄС через свою позицію щодо енергетики та України, прем'єр-міністр Чехії Петр Фіала закликав словацького колегу Роберта Фіцо не перешкоджати ухваленню 18-го пакету санкцій ЄС проти Росії. Цей пакет націлений на енергетичний та банківський сектори Росії і для його прийняття потрібна одноголосна згода всіх 27 держав-членів.

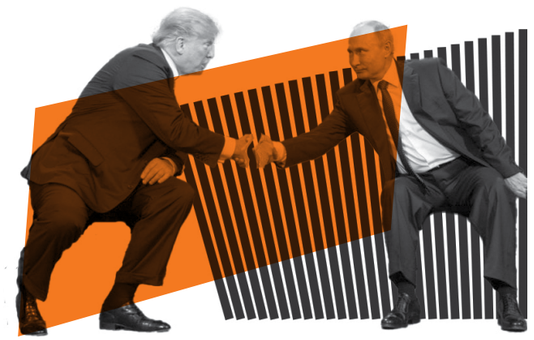
У листі Фіала звернувся до Фіцо із закликом підтримати новий пакет санкцій, наголосивши на спільному історичному досвіді агресії Москви та важливості єдності ЄС у відповідь на війну Росії в Україні. "*Ми розділяємо відповідальність за відстоювання європейських цінностей свободи, безпеки та солідарності*", — написав Фіала. Словаччина, яка значною мірою залежить від російського газу і пов'язана контрактом з "Газпромом" до 2034 року, вимагає гарантій майбутніх поставок енергоносіїв та захисту від можливого арбітражу з боку "Газпрому".

У різкій відповіді Фіцо закликав Фіалу "поважати інтереси Словаччини". Він також запропонував якомога швидше провести спільне чесько-словацьке урядове засідання, щоб "заспокоїти непотрібну нервозність". Фіцо стверджує, що Словаччина не має принципових заперечень, але вимагає угоди з Європейською комісією щодо своїх енергетичних проблем. ■

Expats.cz

Трамп оголосив 10-денний ультиматум Росії щодо припинення війни

Президент Дональд Трамп у вівторок заявив, що Росія має погодитися на припинення вогню в Україні до 8 серпня, інакше ризикує потрапити під санкції, — таким чином він пришвидшив термін, який раніше залишався невизначеним.

У липні Трамп встановив 50-денний дедлайн для досягнення домовленості з Україною, погрожуючи запровадженням тарифів у разі провалу переговорів. У понеділок 28 липня, під час зустрічі з прем'єром Великої Британії Кіром Стармером, він заявив, що скорочує цей термін до "10 чи 12 днів".

Повертаючись до США на борту літака Air Force One у вівторок, Трамп уточнив, що "залишилося 10 днів від сьогодні".

"*А потім ми введемо тарифи*, — додав Трамп. — *Не знаю, чи це вплине на Росію, бо він, очевидно, хоче, мабуть, і далі вести війну*".

Президент неодноразово змінював своє ставлення до війни в Україні протягом свого другого терміну, а нещодавно заявив, що "розчарований" президентом Росії Володимиром Путіним.

У вівторок він сказав, що поки не отримав жодної відповіді від Росії щодо нового графіку.

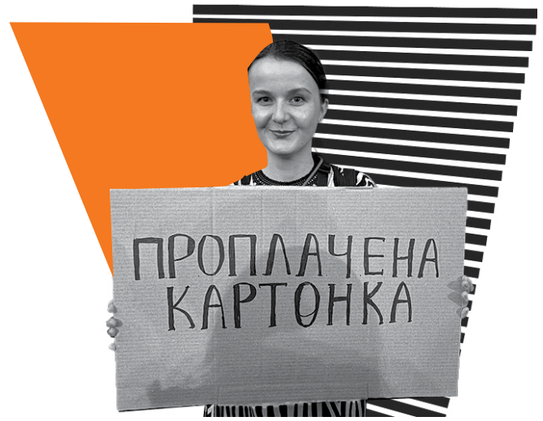
Заклик Трампа до припинення вогню є частиною його ширшої спроби позиціонувати себе як миротворця на міжнародній арені — ролі, яку він назвав своїм "найбільшим досягненням" у другій інавґураційній промові.

Президент висловлював жаль через відсутність мирної угоди. Перед власною інавґурацією Трамп неодноразово обіцяв завершити війну в Україні "в перший день" другого терміну. ■

Politico.com

Згортання незалежності НАБУ і САП спричинило найбільшу політичну кризу з 2019 року

Несподіване рішення президента Володимира Зеленського про позбавлення незалежності НАБУ та САП спровокувало найгострішу політичну кризу в Україні з часу його обрання. Закон ухвалили на екстреному засіданні парламенту, попри застереження з боку ЄС, МВФ і громадянського суспільства.

НАБУ та САП є ключовими органами для боротьби з високопосадовою корупцією. Їх створення було умовою для фінансової підтримки з боку міжнародних партнерів. Лише у 2023 році НАБУ оголосило підозру голові Верховного Суду, а згодом розслідувало справу щодо близького до ОП ексвіцепрем'єра Олексія Чернишова. Це, на думку експертів, могло викликати політичну реакцію з боку Банкової.

Хоча Зеленський заявив, що йдеться про "зачистку" від російського впливу, жодних доказів не було надано. Натомість антикорупційні активісти говорять про спробу взяти повний контроль над антикорупційною вертикаллю. Уряд також блокує призначення незалежного керівника Бюро економічної безпеки, тисне на ЗМІ та громадськість.

Реакція Заходу була жорсткою: ЄС прямо пов'язує збереження підтримки з незалежністю НАБУ. Європа вже готується профінансувати левову частку з $19 млрд дефіциту бюджету України на 2025 рік, зараз у Брюсселі серйозно розглядають питання про скорочення або призупинення допомоги, якщо ситуація не буде виправлена.

Після хвилі критики Зеленський пообіцяв новий закон, що відновить незалежність антикорупційних структур. Але довіру вже підірвано — як усередині країни, так і з боку її ключових союзників. ■

Financial Times

ЄС вимагає від України відновити незалежність антикорупційних органів та прискорити реформи

Президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн під час телефонної розмови із Зеленським 28 липня передала чіткий сигнал: Україна має посилити боротьбу з корупцією та забезпечити незалежність антикорупційних структур — як умову для отримання подальшої фінансової підтримки в межах програми Ukraine Facility.

Ця програма, розрахована на 2024–2027 роки, передбачає допомогу Україні на суму до 50 мільярдів євро. Але кожен транш пов'язаний із виконанням реформ, зокрема у сферах верховенства права, управління фінансами, адаптації до норм ЄС та антикорупційної політики.

Єврокомісія прямо заявила: парламент має якнайшвидше ухвалити закон, який гарантує незалежність НАБУ та САП.

Стурбованість Брюсселя викликав і саботаж навколо призначення керівника Бюро економічної безпеки (БЕБ), що ЄС розцінює як крок назад у реформі.

Європейська дипломатія попереджає Київ: новий закон, який передав повноваження антикорупційних органів під контроль Генпрокурора, має бути переглянутий. Протести в Києві з вимогою ветувати закон №12414 президент проігнорував.

Питання незалежності антикорупційних інституцій стало не лише внутрішнім — це тест на готовність України до вступу в ЄС. Європейські партнери чекають не заяв, а дій. ■

vg.no

Розділені всередині: як Чехія опинилася в пастці власної фрагментованості

На перший погляд Чехія здається стабільною європейською демократією з відносно спокійним суспільним життям. Але за цим фасадом — глибокі розломи, що вже не просто поділяють людей за політичними вподобаннями, а формують паралельні всесвіти, у яких одні не розуміють і не визнають інших. Саме цим явищем — фрагментацією, а не поляризацією — займається дослідження "Jedna společnost – různé světy", проведене агентством STEM у співпраці з Friedrich-Ebert-Stiftung та Масариковою демократичною академією.

Автори дослідження зафіксували поділ чеського суспільства та спробували зрозуміти, чому люди в одній країні, часто навіть в одному місті, бачать цю саму країну зовсім по-різному. Результати дослідження виявились бентежними: чехи розшаровуються не на два табори з протилежними поглядами, як це типово для поляризованого суспільства, а на безліч мікроспільнот, кожна з яких формує власну мораль, свій наратив минулого й бачення майбутнього. І навіть якщо ці групи не ворогують, то часто просто не мають спільної мови.

STEM виділив сім чітких груп у чеському суспільстві, які живуть у паралельних реальностях:

- Громадянські ліберали — проєвропейські, освічені, довіряють демократії й інституціям.
- Активні песимісти — розчаровані, але не апатичні. Бажають змін, не довіряють політикам.
- Фрустровані індивідуалісти — прагнуть стабільності, не зацікавлені у суспільній дії.
- Обережні традиціоналісти — цінують порядок, скептично ставляться до змін.
- Відірвані неучасники — не цікавляться нічим суспільним.
- Гнівні незадоволені — вважають себе зрадженими, схильні до теорій змов.
- Культурні бунтарі — антисистемні, протестні, критично ставляться до всіх авторитетів.

Особливо показово є те, як різні соціальні групи сприймають одні й ті самі речі: демократію, Європейський Союз, пандемію, війну в Україні, питання міграції тощо. Для одних — це тло особистої свободи, прав і вибору; для інших — загроза звичному способу життя, джерело страху й образи. Хтось відчуває вдячність за можливість подорожувати й самовиражатись, а хтось — лише безсилля перед зростаючими цінами, корупцією та "безконтрольними змінами". В одних зростає тривога через глобальні виклики — в інших виникає переконання, що це все змова еліт, спрямована на знищення національної ідентичності.

STEM визначає три основні фактори, що ведуть до фрагментації: *економічна ситуація, основи ідентичності* та *недовіра* до влади.

Таке розділення живиться трьома головними тригерами для маніпуляцій:

- Несправедливість — багато чехів переконані, що їхні зусилля не винагороджуються, а система працює для "своїх". Рівень довіри до політичної еліти критично низький.
- Культурна тривога — страх перед "втратою чеськості" через ЄС, міграцію, прогресивні цінності.
- Інформаційна ізоляція — бульбашки у соцмережах і сегментовані ЗМІ створюють паралельні світи. Частина суспільства живе в телевізійній Чехії, інша — в інтернет-реальності.

У фокусі дослідження виявилося також глибинне розчарування у демократії як механізмі, що має захищати інтереси людей. Усі без винятку групи висловлюють недовіру до політиків, вважаючи, що вони не уособлюють реальні потреби суспільства. Але тут є важлива відмінність: якщо одні вбачають у цьому проблему, що потребує вирішення через оновлення політичної культури, то інші — радше симптом гнилої системи, яку слід або ігнорувати, або зруйнувати.

> **Відсутність спільного бачення — ось що найбільше тривожить.**

Це особливо добре видно на прикладі поглядів на події після 1989 року. Одні вважають ці роки періодом свободи й зростання можливостей, інші — епохою втраченої стабільності й відчуження. Образ минулого формується залежно від того, хто як переживав трансформації — як визволення або як втрату орієнтирів. Для когось дев'яності — це епоха нових горизонтів, для інших — момент, коли держава "перестала про них дбати".

STEM визначає три основні розломи:

- Ставлення до демократії — від оптимізму до відвертої ворожості. Демократія не є єдиною цінністю для багатьох чехів.
- Геополітична орієнтація — одні вбачають у ЄС шанс і безпеку, інші — диктат.
- Пам'ять про пандемію — замість об'єднання навколо спільного досвіду — образи, травми й звинувачення.

Як результат — політичне й соціальне поле Чехії стає все більш токсичним. Замість дебатів — крики, замість діалогу — емоційна ворожість. Лідери втрачають авторитет, а суспільство стає керованим через страх або злість. Якщо у 90-х Чехія була на хвилі об'єднання навколо ідеї свободи, то тепер на перший план виходить захист особистих мікросвітів.

У кожній з цих реальностей формуються свої джерела інформації, авторитети, суспільні уявлення. Один і той самий президент у когось викликає гордість, а в когось — гнів. Один і той самий закон може сприйматись як порятунок або як зрада. Люди дедалі частіше уникають спілкування на суспільні теми — не через апатію, а з побоювання, що будь-яке слово спровокує конфлікт.

Фрагментація — це вже не про суперечку, це про розриви в емпатії. Учасники фокус-груп, яких опитував STEM, не просто сперечались: вони часто не вірили в добрі наміри іншої сторони. У ситуаціях, коли співрозмовник висловлював інакший погляд, це сприймалось не як альтернатива, а як загроза.

Дослідники, однак, не завершують свою роботу на цій похмурій ноті. Вони підкреслюють: ця роздрібненість — не вирок. Вона, радше, сигнал про брак комунікації й рамок для колективної візії майбутнього. Відсутність спільного бачення — ось що найбільше тривожить. Більшість опитаних не можуть уявити, куди іде їхня країна, які цілі могла б перед собою ставити. І саме це породжує відчуття безсилля, гніву, втрати зв'язку з реальністю.

Рецепт, запропонований авторами дослідження, не видається революційним, але його сила — в простоті. Йдеться про створення платформи для діалогу — незалежного простору, де представники різних груп можуть спілкуватися без страху; підтримка медіаграмотності — вміння критично сприймати інформацію має стати ознакою розвинутого суспільства, зміцнення місцевих громад шляхом визнання легітимности страхів — навіть "конспірологи" мають право на пояснення. Іноді за їх гнівом стоїть реальний біль. Головне — почати визнавати одне одного. Не як загрозу чи обманутого, а як людину з власним досвідом, історією та травмами. ■

Пороги

„Zásadní je b
Na některýc
potkávám sh
evidentně im
turistů. Když
víc, tak opra
bezpečí mít
Sleduju na Z
zprávy, jak t
k napadení

Культура скасування по-українськи: посттоталітарні відлуння і сучасні прояви

Текст: Олег Баланда

Культура скасування, що постала в англомовному світі як реакція на токсичні публічні вчинки, в українському суспільстві має свій особливий, глибоко колоніальний характер. І якщо у світі це часто спроба громади вплинути на привілейованих, то в українському контексті "скасування" історично здійснювалося згори — як інструмент репресій, стирання, знеособлення. Його витоки — в чекістській моделі радянського управління: у людей відбирали не лише свободу, а й право бути частиною суспільства за інакшість думки, мови, культури.

Понад 70 років Україна жила у системі, де відмова прийняти офіційні рамки означала втрату статусу і відкидання на марґінес. Соціальне скасування — позбавлення репутації, виключення з професійного поля, знецінення — стало невід'ємною частиною інституційної поведінки. Замість діалогу, влада режиму карала відступників. Це створило глибокий травматичний шар у колективній пам'яті: страх бути виключеним став нормою.

Пригнічення україномовних: скасування за мовною ознакою

У незалежній Україні культура скасування трансформувалася. Якщо в радянські часи "інакшість" каралася партійно-судовими механізмами, то в новій державі — через адміністративну, медійну та корпоративну пасивну агресію. Навіть після розпаду СРСР низка соціальних практик залишилась: небажання чути альтернативні погляди, намагання стримувати національну мову і культуру. Ці традиції виключення іншої думки подекуди зберігаються й досі.

Найпоказовіше це проявляється в мовному питанні та легко виявляється через конкретні кейси. Наприклад, у 2021 році кандидат на посаду в IT-компанії TechExpace поскаржився, що після співбесіди йому повідомили: "в пріоритеті – російська" мова спілкування, тому його співбесіду скасували за відмову переходити на російську. Про це в той час писало Громадське. Подібний скандал стався того ж року з міжнародною компанією Columb Trade: HR-менеджерка відмовила кандидату, посилаючись що "у нас корпоративна культура – тільки російська". У жовтні 2023 року мовний інцидент трапився в українському медичному університеті: викладачка змусила студентку-парамедика переходити на російську при опитуванні пацієнта, образливо перервавши україномовну розмову. Ці приклади свідчать, що в Україні ще існують ситуації, коли незручність для російськомовної більшості компенсується дискримінацією україномовних.

Хоча Конституція України гарантує вільне використання державної мови, на практиці (україномовні) українці в багатьох середовищах стикаються з подібними ситуаціями постійно. В аналітичних матеріалах ZMINA наведено реальні кейси: водій Bolt висадив пасажирок після того, як ті попросили розмовляти українською; у Києві двоє чоловіків напали на волонтерку, бо вона говорила українською; у Бучі чоловік побив сусідку, яка попросила його говорити українською мовою. Це навіть не щоденна "м'яка цензура", це радикальні акти, які фізично загрожують українську в Україні. Генеральний омбудсмен з питань мови також неодноразово наголошував, що під час призначення на посади в державні органи досі фіксуються факти мовного тиску, про що йдеться в офіційному річному звіті "Про стан дотримання Закону України про забезпечення функціонування української мови як державної" за 2023 рік.

У таких випадках культура скасування діє латентно: україномовна позиція трактується не як цінність, а як загроза внутрішньому порядку, "непридатність до колективу". Це — відгомін тоталітарної логіки: той, хто відмовляється асимілюватися, мусить бути марґіналізований. Законодавство України дедалі активніше захищає державну мову, але на побутовому рівні колишні шаблони ставлення змінюються повільно.

Ця ситуація демонструє українське суспільство хибно розуміє суть явища "скасування" і використовує його як інструмент боротьби з яскравими проявами нонконформізму, патріотизму замість того, щоб боротись з токсичними соціальними явищами як ксенофобія, колабораціонізм, гомофобія, сексизм, виправдовування злочинів Росії, корупція тощо. Хоча більшістю цих прикладів має займатись кримінальний кодекс, на практиці ми бачимо що дана соціальна поведінка в певних колективах вважається близькою до нормальної.

> **Законодавство України дедалі активніше захищає державну мову, але на побутовому рівні колишні шаблони ставлення змінюються повільно.**

ЩО НАТОМІСТЬ?
Інститут репутації: чому його досі немає?

В Україні досі не сформувався повноцінний інститут репутації. Соціальні санкції — формальні й неформальні — не спрацьовують на системному рівні. Людина, звинувачена в сексизмі, мовній агресії чи корупції, може спокійно повернутись у публічний простір. Громадянське суспільство має обмежений важіль впливу. Причина — відсутність сталих правил публічного дискурсу, вкорінена недовіра до інституцій, наприклад судів та нерозвинутість репутаційної пам'яті.

На противагу цьому, в країнах із розвиненими демократичними традиціями (наприклад, у Німеччині, Канаді, Швеції), репутація є соціальним капіталом. Академічна недоброчесність, мовна агресія або расизм можуть закрити шлях до будь-яких керівних посад. Інструментами слугують не лише медіа, а й професійні асоціації, громадські аудитори, публічні вибачення, прозорі процедури відновлення репутації або її втрати.

Для України завдання майбутнього — розробити власну модель відповідальності за суспільну поведінку. Без цього культура скасування залишатиметься інструментом хаотичного покарання, а не механізмом етичної саморегуляції.

ПОДВІЙНІ СТАНДАРТИ

Дмитро Донцов — класичний приклад "скасування" в українській історії. Його вигнання з інтелектуального простору УРСР було не лише політичним, а й символічним актом стирання альтернативної моделі української самостійності. Відверта непримиренність Донцова до російського культурного впливу зробила його фігуру токсичною для колоніального режиму. Але й після здобуття незалежності його ідеї залишалися небажаними у публічному дискурсі — через страх перед його "радикалізмом", який не вписувався у м'яку національну риторику 1990–2000-х.

Сучасні кейси демонструють подвійні стандарти у механізмах скасування в українському суспільстві. З одного боку за старою традицією, інтелектуалів, митців, активістів або журналістів, які намагаються формулювати альтернативні, не завжди зручні позиції — щодо війни, мобілізації, мовної політики, конструктивної критики влади — часто публічно таврують як "зрадників" без предметної дискусії чи аналізу намірів. У багатьох випадках йдеться не про антиукраїнські позиції, а про складні запитання, які мають звучати в демократичному суспільстві. Яскравим прикладом цього є Національний марафон, який має монополію на телебачення. Всі опозиційні до чинної влади медіа були виключені з ефіру без логічних пояснень.

З іншого боку, особи, які свідомо підтримують чи легітимізують ворожі наративи, зокрема через поширення російської культури, захисту символів чи топонімів агресора або виправдання окупації — не зазнають жодних інституційних наслідків, зберігаючи доступ до медій, сцени, фінансів чи посад. Ці випадки оголюють відсутність інституту репутації, який би дозволяв чітко фіксувати межу між прийнятним і суспільно шкідливим. Попри бурхливу реакцію соціальних мереж, ми спостерігаємо очевидну інституційну байдужість або навіть саботаж.

Вєрка Сердючка (Андрій Данилко) — зразковий приклад. Після початку повномасштабного вторгнення артист неодноразово повертався до виконання російськомовного репертуару, співпрацював із майданчиками, наближеними до російського шоу-бізнесу, а під час війни уникнув публічного осуду за подібні дії, виправдовуючи їх "ностальгією" або "мистецькою свободою". Його участь у заходах національного рівня продовжує легітимізувати цей тип поведінки.

Михайло Поплавський, колишній ректор Університету культури, відкритий симпатик проросійських наративів часів Януковича, зберіг свій вплив, публічність і адміністративний ресурс, зокрема через присутність у TikTok та YouTube як "культурний дідусь" для молоді. Його політична чи "естетична" риторика та поведінка не зазнала бодай жодної вагомої критичної оцінки.

Олексій Потапенко (Potap) — попри критику його творчості за спекуляцію на "братерстві народів" у попередні роки, після 2022 року уникнув глибокого суспільного аналізу власної позиції, продовжуючи кар'єру в Іспанії з рідкісними поверхневими заявами про підтримку України.

Інші менш відомі кейси — держслужбовці, бізнесмени, публічні інфлюенсери, які були помічені у проро-

сійських симпатіях, розмиванні культурних кордонів, а інколи і у ворожих спецопераціях, у 2022 році отримали змогу вільно евакуюватись до Європи, зберігаючи статки і можливість публічної активності — вказують на структурну неспроможність фіксувати та утримувати суспільну відповідальність за ворожу поведінку.

У результаті культура скасування в Україні не діє як етичний чи правовий фільтр, а радше функціонує як спорадичний інструмент емоційного тиску на тих, хто формулює нестандартні або критичні позиції, але залишаються в межах української ідентичності. У той же час ті, хто працює на шкоду цій ідентичності, часто залишаються непоміченими системою, оскільки інституту репутації в публічному, професійному та правовому полях — не існує.

До та після 2022 року: зміна меж допустимого

До повномасштабного вторгнення межі допустимого в публічному просторі були широкими, але нечіткими. Толерантність до двомовності, компромісність, спроби "не розгойдувати човен" дозволяли співіснувати різним позиціям, але й знецінювали боротьбу за права та інтереси деяких громадян — україномовних, ЛГБТ+, феміністичних ініціатив тощо. До 2022 року в українському публічному просторі домінувала логіка вседозволеності, яка часто ототожнювала ворожі до державності дії з "плюралізмом думок" або навіть зі свободою самовираження. У такий спосіб було розмито межу між політичною інакшістю та свідомим підігруванням агресору. Із міркувань "толерантності" в країні тривалий час не давалась правова й суспільна оцінка особам, які легітимізували російські наративи, поширювали проросійську культурну продукцію чи заперечували потребу в українізації як стратегії виживання.

Повномасштабне вторгнення радикально змінило оптику. Вперше за десятиліття окреслилася межа неприйнятного — у сфері культури, медій, освіти, адміністрації. Поняття національної безпеки і лояльності перестали бути абстрактними, а набули практичного значення як механізм самозахисту держави й суспільства. Відчуття екзистенційної загрози змусило колективно переглянути уявлення про те, що таке свобода слова, де закінчується етика, а де починається співучасть у підриві державності.

Цей процес — хоч і запізнілий — варто розглядати як здорову реакцію на десятиліття інформаційної та культурної інерції, коли агентів впливу не лише не ідентифікували, а й часто винагороджували. Гібридна війна передувала гарячій — і програла вона саме тому, що на рівні суспільства довгий час не було готовності окреслювати ворожість як небезпеку.

У цьому контексті змінилась і оптика на вразливі групи, зокрема ЛГБТ. Якщо раніше на тлі ліберальної риторики окремі представники спільноти мали монополію на статус "переслідуваних", то після 2022 року суспільна увага змістилась з ідентичності на дії та позицію. Патріотична позиція і вклад у спільну боротьбу стали ключовими критеріями суспільного сприйняття, тоді як демонстративна дистанція від війни або поширення пацифістських чи антидержавних заяв — навпаки, почали викликати резонанс і критику, незалежно від сексуальної чи гендерної ідентичності мовця.

Це створило унікальне вікно нормалізації неформальних ознак через лояльність до держави, до спільного спротиву агресору. Багато представників ЛГБТ-спільноти, які воюють або волонтерять, стали важливими суб'єктами публічного дискурсу — не як "меншина", а як громадяни, які діють на користь спільного блага.

Таким чином відбувається кристалізація розуміння, що в умовах війни ідеологічна "нейтральність" чи подвійна лояльність є розкішшю, яку вже не можна дозволити. Це важливий етап у формуванні національного імунітету, коли вороже і деструктивне перестає бути видимим лише для фахівців із безпеки — і стає суспільно відчутним сигналом для дії.

Попри шалений спротив ми спостерігаємо за поступом у розвитку і дорослішанню українського суспільства, хоч цей шлях обіцяє бути ще дуже довгим. Опір структурним змінам — мовним, правовим, ціннісним — зумовлений глибоким страхом втратити "зрозумілу" модель домінування. Але саме ці зміни є ключем до розвитку: від мовної справедливості — до інституційної доброчесності, від діалогу з інакшими — до справжньої свободи. ■

Найпоказовіше це проявляється в мовному питанні та легко виявляється через конкретні кейси

Дезінформація: старі методи КДБ у новому цифровому світі

Про те, як працювала радянська фабрика брехні та як її спадок продовжує жити в сучасній Росії, розповів експерт із протидії дезінформації Тодд Левенталь. Ще за часів Рейгана він працював у спеціальних підрозділах уряду США, викриваючи радянські "активні заходи". Його досвід охоплює понад чверть століття боротьби з радянською, російською, іракською та іранською пропагандою. Цей матеріал створено на основі статті, що вийшла нещодавно на ресурсі *texty.org.ua*.

Дезінформація — це не просто брехня. Це цілеспрямована зброя, яка вміло грає на страхах, упередженнях і слабкостях суспільств. І якщо сьогодні ми чуємо про "американські біолабораторії в Україні" чи "розіп'ятого хлопчика", варто пам'ятати: ці "новини" — не свіжий винахід Кремля. Це калька з методів, які КДБ відточував десятиліттями.

У радянському арсеналі не було нічого ефективнішого за "страшилки". Левенталь пригадує: від фейків про американців, які "кидали пивні банки на могилу Пророка", до легенд про викрадення дітей на органи. Чим абсурдніша й жахливіша історія — тим легше вона пускала коріння. Люди охоче вірили у сенсаційне, особливо якщо воно зачіпало глибокі цінності чи давні упередження.

Радянські спецслужби вміло експлуатували локальні болючі точки. У Чехословаччині 1980-х поширювали байку про німців, які викрадають дітей. Стара ворожнеча часів Другої світової допомагала цій легенді ставати "правдою". У США ж у хід ішли расові травми — чутки про "викрадення чорношкірих для пересадки органів білим".

Принцип простий: знайти страх, підживити його і спрямувати проти ворога. Саме так працюють теорії змови, які легко перекочовують із покоління в покоління.

Ще в 1983 році КДБ підкинуло в індійську газету "Патріот" неправдиву новину: нібито вірус ВІЛ створили у США як біологічну зброю. За кілька років ця вигадка перетворилася на глобальну кампанію. Радянська "Літературна газета" підхопила історію, а східнонімецькі спецслужби додали "деталі" — про нібито витік із лабораторії.

Легенда жила довго: її цитували навіть американські журналісти, а у світі вона стала підґрунтям для недовіри до США. Сьогодні ми бачимо прямий спадок тієї операції у фейках про "біолабораторії в Україні". Схема не змінилася, лише технології стали іншими.

В поняття "активних заходів" КДБ включало будь-яку діяльність, що підривала довіру до урядів, посилювала конфлікти і сіяла ворожнечу. Це була війна без гармат, але з довготривалим ефектом.

Після розвалу СРСР багато хто вважав, що ця загроза зникла. У 1990-х навіть розпустили робочу групу уряду США, яка відстежувала радянську дезу. Левенталь залишився чи не єдиним у Вашингтоні, хто системно займався цією темою. Але у 2014-му та особливо після 2022 року стало очевидно: проблема нікуди не поділася, навпаки — у добу соцмереж Кремлю працювати значно легше.

Найнебезпечніші операції завжди спрямовувалися на політичних лідерів. КДБ знав: достатньо вплинути на кількох ключових людей, аби змінити політику цілої країни. Для цього використовували і лестощі, і залякування, і витончену гру на страхах. Ця тактика живе і нині. Достатньо згадати натяки російських спікерів на "загрозу ядерної війни", які змушують деяких західних політиків вагатися щодо підтримки України.

Соцмережі й цифрові платформи перетворили старі радянські методички на ще потужнішу зброю. Якщо колись для поширення фейку потрібні були спецагенти й друковані газети, то тепер достатньо кількох телеграм-каналів чи ботів у Facebook. Брехня розлітається миттєво, а її виправлення губиться у шумі.

Не випадково Росія намагається проникати навіть у сферу штучного інтелекту, аби "підгодовувати" його своїми наративами. Це новий фронт інформаційної війни, на якому ще тільки формуються засоби захисту.

Дезінформація не зникає, вона лише змінює форму. Від "чуток на базарі" до вірусних мемів у TikTok — мета одна: посіяти недовіру, зламати опір, змусити політиків і суспільства діяти на користь Кремля.

Як нагадує Левенталь, боротьба з дезінформацією — це марафон, а не спринт. І перемога в ньому можлива лише тоді, коли ми не спростовуємо фейки, а розуміємо їхню природу. Бо старі методи КДБ не вмирають — вони адаптуються. І єдиний спосіб протистояти їм — бути на крок попереду. ■

КОЛИ ЛАМАЮТЬСЯ СТЕРЕОТИПИ: ШЛЯХ ДО ЕМПАТІЇ ЛАДИСЛАВА ВРТІША

Розмова: Тетяна Пилипчук

Моє знайомство з Ладіславом Вртішем почалося з нагальної потреби — відправити автомобіль для мого брата, який служить на Херсонському напрямку. Тоді я ще не знала всіх нюансів і складнощів цієї справи. Ладіслав не лише допоміг пройти процес переєстрації та вирішити бюрократичні деталі, а й особисто доставив машину.

Ладіслав Вртіш — власник відомої пивоварні Raven та ресторатор, який від перших днів повномасштабного вторгнення активно допомагає Україні. Щонайменше раз на два місяці він вирушає у прифронтові міста щоб доправити все необхідне. На початку війни організовував евакуаційні рейси для біженців, допомагаючи розвантажити один із пунктів пропуску на україно-словацькому кордоні. Сьогодні він підтримує українських військових і чеських добровольців, привозить на фронт автомобілі, тепловізори, інкубатори для пологових будинків і навіть… тренажер винищувача F-16.

Він міг би залишатися в зручному офісному кріслі, але радше обирає сидіння автомобілів, які разом із друзями переганяє військовим. Міг би допомагати дистанційно, але ризикує власним життям, доставляючи необхідне навіть на Донбас. Він керує успішним бізнесом, а його щира посмішка у перші хвилини знайомства руйнує будь-які бар'єри.

Це відверта розмова про шлях від упередження до емпатії, від страху до солідарності. Про зміну поглядів, несподівані відкриття, культуру пивоваріння, волонтерські мережі та логістику війни. І про те, скільки насправді може зробити одна людина, якщо вірить, що це потрібно.

– В одному з інтерв'ю ти сказав, що на українському кордоні вперше відчув гордість бути чехом. Що саме викликало в тобі це відчуття?

– Нам, як чеській нації, впродовж історії неодноразово допомагали інші держави. Ми пережили складні часи — і принаймні двічі отримали потужну підтримку. Коли ми мали проблему з нацистами, прийшли інші, вигнали їх, і зрештою нам знову повернули власну державу.

Пізніше, коли через комуністичний режим чехи були змушені тікати з країни, багато з них знайшли прихисток за кордоном — і дійсно збудували там хороше життя. Ми завжди казали: "*Це прекрасно, ви змогли втекти до Швейцарії, збудувати там свій дім — ми пишаємося, що у світі є успішні чехи*".

Але коли хтось приїздив до нас, у Чехію, ми зазвичай реагували інакше: мовляв, ну, ми вас, по суті, не дуже й хочемо. Під час сирійської кризи, наприклад, чеський уряд разом із більшістю населення були проти ідеї прихистку біженців із зони бойових дій. І ось раптом почалася повномасштабна війна в Україні — і чехи масово сказали: "*Так, звісно, приїздіть. Ми розуміємо. Приходьте до нас*". Те, як чеський уряд відкрив двері, пообіцявши, що обов'язково подбає, було чимось абсолютно винятковим. І загальна реакція суспільства — від окремих людей до компаній, державних інституцій — була на-

Доставка їжі на Донбасі, 2024 рік. У селі Зарічне біля Лиману жінки отримують харчі на тиждень для всієї вулиці. У той час у останньому селі перед позиціями окупантів ще проживали десятки людей.

стільки щира, тепла й відкрита, що я вперше в житті справді відчув гордість бути чехом. Бо вперше ми зробили щось значуще для інших.

Я вперше по-справжньому це усвідомив коли ми їхали на словацький кордон, зупинились на заправці, а автомат для купівлі віньєтки (дорожнього збору) не працював. Ми намагалися з'ясувати, як бути... І раптом я усвідомив: ми — не одні. Таких, як ми, багато. Це не поодинокий жест, а спільне зусилля. Поруч стояло ще шестеро чехів, які теж із цим метушилися. У всіх нас машини були повністю завантажені гуманітарною допомогою.

Наступного ранку ми приїхали до якоїсь школи, щоб вивантажити речі. Щойно ми закінчили розвантаження, як почали під'їжджати інші машини — і знову — нескінченний потік. І що вражало — переважна більшість номерів були з Чехії. Було видно, що ці люди — не багаті. Вони скинулися разом із сусідами, у когось були ковдри, в когось одяг чи їжа — і вони все це повезли далеко, за сотні кілометрів, до незнайомої країни. Це було щось неймовірне.

І ще одна річ, яка мене дуже вразила. Коли була Олімпіада в Наґано 1998 року, Чехія тоді виграла чемпіонат по хокею проти команди Росії — і раптом усі, навіть стримані чехи, почали радіти. Всі так страшенно пишалися тим, що двадцять спітнілих хлопців виграли матч. І хоча самі до цього не доклалися, казали: "*Ми перемогли! Ми найкращі!*"

Це була така дивна форма національної гордості — через спорт, через чужі досягнення. Спортсмени жили в зовсім іншому світі, вони мали мало спільного з повсякденним життям звичайного чеха. Але тоді вся країна кричала від захвату. А от тепер, під час війни, усе було інакше. Це вперше гордість виникла не з тріумфу кількох, а з дії всієї спільноти. Запрацювала колективна свідомість. Колективна солідарність — ось, мабуть, точний термін. І навіть попри те, що багато хто не уявляв, де саме розташована Україна і що там насправді відбувається — люди діяли.

– Що тебе, як власника пивоварні, ресторатора й підприємця, спонукало долучитися до допомоги Україні? Це було спонтанне рішення, чи в тебе вже був якийсь зв'язок з Україною?

– Ні, до війни я не мав жодного зв'язку з Україною. Я там ніколи не був. Мав лише приблизне уявлення — де вона розташована, велика пострадянська держава, "житниця" Європи. Але загалом сприймав її як "м'який" варіант Росії — перехідний простір між Сходом і Заходом. І мене відверто не тягнуло туди їхати. Я боявся залишків радянської ментальності: хабарництва, агресивної бюрократії. Мені було б вкрай неприємно, якби, скажімо, довелося давати хабаря поліцейському.

Мої уявлення формувались здебільшого на основі розповідей українців, які жили в Чехії. Вони часто говорили про свою країну з негативною конотацією. Що, мовляв, справедливість закінчується на кордоні, що в першому ж селі тебе можуть обікрасти, що їжа небезпечна, що краще нічого не чіпати... Розповіді були жахливі. Але згодом я зрозумів, що ці історії — від людей, яким в Україні не повелось. Вони самі залишили країну з болем і розчаруванням, і тому бачили її лише в темних барвах.

Але реальність виявилася зовсім іншою.

Я насправді боявся. І мій найбільший шок стався тоді, коли я привіз перший автобус біженців. Я побачив зовсім інших людей, ніж очікував.

До війни тут були два типи українців. Перші — ті, що працювали на низькооплачуваних роботах. Вони не вчили мову, трималися осторонь і згодом поверталися до себе на умовне Закарпаття, не прагнучи інтегруватися. А другі — ті, хто говорив англійською чи чеською, але водночас не ідентифікував себе як українець. І в результаті чеське суспільство не мало повного уявлення, хто такі ті українці. Лише вузький зріз.

Я не знав, чого очікувати. Уявляв якісь села зі зруйнованими дорогами, багнюкою, безперспективністю. Я довго уникав Східної Європи, бо був упевнений: якщо поліція підійде з вимогою хабара — я не зможу це проковтнути, я б вступив у конфлікт. Я просто не хотів пристосовуватись до такого світу. Так само, наприклад, я не поїхав би на Кубу, поки там не змінився політичний режим.

> **Це вперше гордість виникла не з тріумфу кількох, а з дії всієї спільноти.**

Але коли я приїхав в Україну — для мене це був справжній культурний шок. Я зрозумів що сильно помилявся. І мені стало соромно. Бо я дійсно зневажливо сприймав цілий народ, ґрунтуючись на кількох враженнях. Я дивився на українок, які працювали тут на кухнях чи прибирали, вважаючи, що саме такими є українці. А насправді за ними стояла геть інша, багатогранна й сильна нація.

– Кажуть, що ти навіть налагодив автобусні рейси, забезпечив гуманітарні поставки, розібрався з реальними потребами. Як у перші дні війни тобі вдалося зорієнтуватися?

– Хотілося б сказати, що я у всьому розібрався, але це було не так. Це був абсолютний хаос. Бракувало інформації. Ніхто точно не знав, що відбувається. Перше, що я зробив, – поїхав на прикордонний перехід Убля у Словаччині. Потім заїхав до Угорщини, де підібрав одну родину і відвіз її до празької квартири, яку їм на рік безкоштовно надав мій друг. Уже тоді, на угорському боці, я побачив різницю: словаки мали все більш-менш організовано, а угорці для біженців фактично нічого не зробили. І стало зрозуміло, що ситуація критична.

Моя головна помилка була в оцінці мобільності українців. Я думав, якщо бомблять Харків — то весь місто рушить до Європи. Порівнював із Чехією: мовляв, якби таке сталось у нас, ми всі втекли б до Німеччини. Але українці не їхали. Виїхало набагато менше людей, ніж я очікував.

Спочатку все трималось на приватних автівках. Ми залучили друзів, шукали інформацію, самі їздили по родинах. Коли відкрився пункт пропуску Вишнє Німецьке — Ужгород, туди щодня приїздили тисячі людей. Стояли намети, повні жінок із дітьми. Ми ночували прямо там — на матрацах і під ковдрами, на траві, в холоді.

Тоді я зрозумів, що це потрібно якось систематизувати. І з економічного погляду це вже було неефективно — купа машин, що везли кількох людей кожна. Тоді я подзвонив до компанії, яка раніше надавала автобуси в оренду і нам вдалося домовитись про двоповерховий автобус. Так ми запустили регулярну лінію Вишнє Німецке / Ужгород — Прага.

А це, до речі, був найбільший прикордонний перехід Словаччини, яка має три переходи з Україною. І саме цей був центральним. Червоний Хрест та інші організації побудували там наметове містечко прямо на полі. Там, звісно, були їжа, світло, трохи тепла — але жодної інфраструктури. Навколо — порожнеча. Не було навіть куди піти до магазину. Люди жили ізольовано від будь-якої "цивілізації".

Ми боролися за те, щоб це містечко перенесли ближче до нормального середовища. На це пішов майже місяць — і лише тоді табір переїхав до найближчого великого міста — Михайлівців.

І весь цей процес відбувався з величезним опором з боку словацької влади. Всі боялися брати на себе відповідальність. Найбільша проблема була в тому, що жодна держава не мала плану дій на випадок війни та масового напливу біженців. Усе трималось на ентузіазмі окремих людей. Я, наприклад, розмовляв із керівником місцевої кримінальної поліції, пожежниками — усі погоджувались: "*Так, це гарна ідея, але хтось має дати нам наказ*". Уся система була паралізована страхом. Ніхто не хотів ухвалювати рішень, бо не знав, які будуть наслідки.

І саме тут чеський уряд показав себе з найкращого боку. Вони не боялися діяти. Наприклад, просто сказали: "*Ми забираємо Конгрес-центр у Празі під координаційний хаб*". І зробили це. Швидко, ефективно, чітко. Це було дуже зворушливо.

Я переконав свого приятеля, який тоді очолював державну інституцію, надіслав йому фото з кордону — і він швидко відреагував, організувавши двадцять мікроавтобусів, що вивезли звідти сотні людей.

Усі інтуїтивно розуміли, що потрібно допомагати. Панувала загальна згода — без політики, без "але". На кордоні поруч діяли і політики, і бізнесмени, і звичайні люди.

В'їзд до Донецької області поблизу Ізюма, Донбас, 2025 р. Разом з Алексом Каром везуть матеріали кільком підрозділам. Остання зупинка — у підрозділі, що обороняє Покровськ. Автомобіль, який вони придбали разом, згодом передадуть снайперам.

– Так. І ти долучився до транспортування всього можливого — від дронів, тепловізорів — до дитячих інкубаторів для херсонської лікарні. Що було найдивовижніше, що ти перевозив через кордон?

– Найбожевільніше, що я віз, — це симулятор винищувача F-16. Це вже можна озвучувати публічно, але коли ми його перевозили, говорити про це було заборонено. Це сталося через знайомства — волонтерська спільнота дуже тісна, всі знають один одного. Якось приятель зателефонував з пропозицією відвезти до Києва той самий симулятор. Я погодився. І ми разом із власником компанії, який надав цей тренажер, вирушили до Києва. Мета — передати його Повітряним силам України.

Найкумедніше сталося на кордоні. Митник запитує, як завжди, буденно:

— *Що у вас у вантажі?*

Я відповідаю:

— *Кокпіт винищувача F-16.*

Компанія Dogfight Boss, Брно, 2024 рік. Ладіслав оглядає тренувальні симулятори, поки колеги вантажать симулятор F-16, який згодом буде доставлений в Україну… у пивоварському фургоні.

Він подумав, що я жартую. Але я відкрив вантаж — а там справжній, професійний симулятор. І ми його, з усіма документами про гуманітарну допомогу, без жодного військового супроводу, пивоварською автівкою перевезли аж на базу. Це було офіційно — але водночас абсолютно абсурдно.

– Що було найскладнішим з логістичної точки зору?

– Найважче — це старі авто для армії. Ніколи не знаєш, що саме отримаєш. Це можуть бути машини, які хтось подарував або продав за символічною ціною — якийсь старий позашляховик. Невідомо в якому стані це авто. Зазвичай, немає грошей, щоб повністю його перевірити — просто відвозиш до якогось механіка, щоб хоча б оцінив. Часто ці машини стояли без руху дуже довго. Тоді й починаються проблеми — найчастіше з охолодженням. Якщо машина ламається десь у Польщі, на півдорозі — дуже складно вирішити, як її витягти. Згодом ми напрацювали схему: не їздити на вихідних, бо тоді СТО зачинені. Їздимо щонайменше вдвох, щоб одне авто могло допомогти іншому.

Найбільший головний біль — документи і митниця. Немає чітких інструкцій, правила постійно змінюються, а на кожній митниці вимагають щось інше. Коли питають: *"Як це ви не знаєте, який потрібен папір?"* — а ти пояснюєш: *"Вперше везу авто для армії, їм це потрібно — от і везу."*

Багато хто після першої поїздки казав: "Ніколи більше!" Бо якщо трапляється прикрий словацький чи польський митник — це ще пів біди, а от зверхнє ставлення українських особливо неприємне. Для них це лише морока і точно ніхто тебе там не чекає з червоною доріжкою.

Це було найважче.

А сама логістика в цілому без проблем: дороги хороші. На маршруті Прага—Покровськ найгірша дорога біля Острави… В Україні нічого гіршого я не бачив.

– Ти досі регулярно возиш допомогу?

– Не зовсім регулярно, в середньому одна поїздка на місяць.

– Як виглядає така поїздка? Як ти готуєшся до виїзду?

– Планування починається приблизно за два тижні. Найголовніше — купити зворотній квиток, бо часто ми залишаємо авто на місці, а самі повертаємося потягом.

Тож ключове — мати квиток Київ–Прага. У Києві я завжди залишаю собі один запасний день — зазвичай, щоб піти на пиво з друзями. Але якщо дорогою щось зламається чи станеться — цей день стає резервом на ремонт. Дістатися з Києва до Чехії без десятигодинного очікування на кордоні — це ще той виклик.

Коли їдемо прямо на фронт, я завжди заздалегідь вивчаю Google Maps і порівнюю їх із картами DeepState, які показують позиції ворога — щоб зрозуміти, де перебувають росіяни, де вони просуваються, де тривають обстріли. Наприклад, коли їду до Краматорська, важливо знати, з якого боку під'їжджаєш і розуміти: якщо щось полетить — то з якого боку чекати, зліва чи справа.

Я вже маю непогане спорядження: бронежилет, детектор дронів, аптечку, кілька турникетів. Завжди маємо рації, щоб залишатися на зв'язку, якщо зникне мобільний сигнал. Ділимося з друзями щоденним маршрутом: куди їдемо, де зупиняємося — щоб у разі проблеми знали, де нас шукати. І найважливіше — це контакт із людьми безпосередньо на місці. Це можуть бути чеські військові у ЗСУ, які підкажуть, наскільки безпечно і якою дорогою можна проїхати.

Не завжди ситуація є зрозумілою. Наприклад, ми їхали зі Слов'янська до Добропілля, а звідти мали продовжити шлях до Покровська. Вже на місці з'ясувалося, що відрізок між Добропіллям і Покровським дуже небезпечний. Ми тоді й не здогадувалися, що рухаємося дорогою, де за п'ять днів росіяни розстріляли кілька автівок. Сьогодні я вже туди не поїхав би.

Чому ми веземо автівки аж на фронт? Бо мені було б соромно сказати військовим приїхати забрати машину до Києва чи Дніпра. Вони ризикують значно більше і залишати авто десь на півдорозі — це безглуздо.

> **На маршруті Прага—Покровськ найгірша дорога біля Острави… В Україні нічого гіршого я не бачив.**

Звісно, ми не вештаємось на передовій, не лазимо в шанцях і не шукаємо зайвого адреналіну. Ми приїжджаємо у прифронтові міста, де досі живуть тисячі людей, де життя триває — працюють кав'ярні, діти граються. І коли сидиш у такому місті в ресторані, зовсім не відчуваєш себе героєм.

– Коли повертаєшся до Чехії — бувають флешбеки, коли щось гучно бахне чи вмикається система оповіщення?

– Сирени не лякають, до них звикаєш. В Україні вони працюють постійно, навіть коли стоїш у супермаркеті. А от коли щось летить… Найгірше — це дрони. Наприклад, коли в Празі хтось запускає дрон для зйомки — цей звук викликає дуже неприємне відчуття. Бо якщо їздиш по прифронтовій зоні, то завжди їдеш із опущеним вікном — щоб чути, звідки щось летить. Зазвичай потрібен приблизно тиждень, щоб адаптуватися, відчути себе знову в безпеці й перестати постійно прислухатись.

– В одному з інтерв'ю ти розповідав, що на початку повномасштабки возив чеських добровольців в Україну. Ти й далі так робиш?

– Так, я кількох людей відвіз, але не можу сказати, що тоді це була моя основна ціль. На початку я зосереджувався на іншому — допомагав цивільним. Приблизно до минулого року в цьому ще була потреба. Можна сказати, ті, хто хотів виїхати, вже тут. Вони облаштувалися, адаптувалися й більше нічого не потребують. І саме з цього моменту я переключився на допомогу армії — знову вийшов на зв'язок із тими, кому колись допомагав дістатись на фронт. Познайомився з новими, дуже крутим людьми — чехами, які зараз воюють в Україні. Тож нині допомога здебільшого спрямована саме на армію. І під моєю "опікою" приблизно 50 на 50 — українці й чехи.

– Це дуже важливо — щоб військові чули, що їх підтримують. Бо я маю багатьох друзів і рідних там, і в них постійно є відчуття покинутості. І коли вони чують, що чехи їм допомагають — у них одразу з'являється наснага.

– Усі на місці роблять вигляд, ніби їм байдуже. Але це типова маскулінна поведінка. Насправді їм дуже приємно. Це один із найцінніших моментів — приїхати туди, на схід.

– Ти допомагаєш не лише військовим, але й підприємцям. Я бачила на твоїй сторінці кілька історій — наприклад, про Олексія, у якого ракета знищила майстерню з виготовлення брендованого одягу. Як виглядає ця допомога?

– Олексій — це радше виняток. Це перша людина, з якою я потоваришував у Києві. Він буквально відкрив мені двері в Україну, тож це дуже особиста історія. У мене насправді немає якоїсь системної підтримки бізнесів. Думаю, звичайні люди потребують допомоги значно більше.

Але Олексія я добре знаю, він справді відчайдушно допомагає усім. Для мене він був своєрідною "точкою опори". Коли я їхав в Україну, знав: якщо щось станеться, він допоможе. Він прекрасно орієнтується в бюрократії і завжди виручить. Він пов'язаний з ініціативою *Dobro.in.ua*. Це та людина, якій можна зателефонувати опівночі з кордону, сказати, що потрібні нові документи — і він усе зробить.

– А як ти йому зараз допомагаєш?

– Він втратив абсолютно все — весь бізнес. У нього була компанія, яка займалася нанесенням логотипів на корпоративний текстиль: футболки, вишивка, шовкодрук. У Києві він мав одну локацію — там були склади, виробництво, офіси — все. І туди щось влучило. Згоріло все. Вщент. З усього, що він будував 15 років, залишилися лише авто й генератор.

Зараз ця ініціатива тимчасово на паузі але ми зібрали трохи грошей. Я хочу запустити для нього кампанію на Donio. Також маю зустрітися з великою чеською благодійною ініціативою, яка збирає кошти на українські проєкти. Вони самі вийшли на зв'язок, коли побачили відео. Це справді винятковий випадок — людина, яка дуже багато зробила для української армії.

Лиман, Донбас, 2024 рік. Ладіслав Вртіш разом із Душаном (Dno Pytle) та Ташею (The Boršč) доставили медикам 95-ї бригади автомобіль Volkswagen Tuareg.

– Чи відчуваєш ти зараз зростання скепсису щодо допомоги Україні? Якщо так, як ти з цим особисто справляєшся?

– Скепсис? Маєш на увазі, що з початку війни підтримка зменшується? Так, я це точно відчуваю. Я раніше отримував гроші з певних джерел, але вони поступово вичерпуються — людям набридає. Це абсолютно нормальне явище. Кому б ти не допомагав — з часом ентузіазм слабшає. Це завжди і всюди так.

Я вирішив це просто: в Україні я знайшов багато друзів, тому завжди їду туди із задоволенням. Везу машину чи гуманітарку, розвантажую на сході, залишаюся в Києві на день-два, зустрічаюся з друзями — і вже чекаю наступної поїздки. Від початку я сприймаю це як марафон і роблю все так, щоб допомога була довготривалою.

– То як тобі вдається все це поєднувати?

– У цьому проблеми немає. В когось є інше хобі — наприклад, хтось ходить під вітрилом, хтось їде на фестиваль. Складніше інше — коли повертаєшся не з гуманітарного хабу, а справді з бойової зони. Тоді складно, коли люди раптом хочуть обговорювати дрібнички —

AUTA PRO UKRAJINU

Це чеська ініціатива, яка об'єднує донорів автомобілів з українськими добровольцями та урядовими структурами. Їхня мета — купувати та доставляти вживані авто, SUV, вантажівки та пікапи в Україну, де їх успішно адаптовують: від легкого тюнінгу до бронювання, щоб техніка витримувала найскладніші умови на фронті.

Підтримати ініціативу на darujme.cz/www-autaproua-cz

Ініціатива також активно приймає на дарунок непотрібні автомобілі — особливо цінують потужні машини з дизельним двигуном, пікапи та спецтранспорт. Донори можуть надати машину або добровільно її продати — організатори допоможуть із документацією, транспортом та зв'язком із отримувачем. Більше на **autaproua.cz**.

якою має бути етикетка: рожевою чи фіолетовою. Треба десь тиждень, щоб знову налаштувати себе на щоденні справи.

– Я знаю, що в тебе є родина, діти. Як вони переносять те, що ти регулярно їздиш в Україну?

– Вони це переживають важко. Молодша, Ельжбета, яка зараз йде до школи — вона ще не зовсім це усвідомлює. Старший син — уже розуміє, що я роблю. Я залучив його до допомоги сім'ям тут, у Чехії. Я страшенно радію з того, що він навчився усвідомлювати: хоча ми всі різні — у своїй основі ми однакові. Це була хороша життєва школа для нього. І, дякувати богові, я маю дуже розумну жінку, яка усвідомлює рівень ризику. Вона знає, що це не екстремальна небезпека, але… Це психологічно та емоційно важко для неї ще й тому, що багато допомоги я надавав жінкам і дітям, замість того щоб бути зі своєю сім'єю. Це дуже складно.

Мене часто не буває вдома і коли я повертаюсь — мені потрібен час, щоб знову нормально функціонувати. Ти привозиш із собою страшенний смуток, який мусиш якось "видихнути". І, звісно, цей тягар ти несеш у родину. Насправді, вся ця допомога — психологічно важча більше для родини, ніж для мене. І я не маю якогось рецепту.

Більшість людей, які займаються тим самим, що й я — або вже розлучені, або взагалі без родини. Я майже не знаю нікого, хто б цим займався і водночас мав сім'ю. У нас із дружиною є домовленість: якщо вона коли-небудь скаже мені більше не їхати — я просто не поїду.

– А вона не їздила з тобою хоча б у Львів?

– Ні. І я її розумію. Кожного разу, коли я починаю говорити про Україну — вона вже знає, що, мабуть, я знову збираюся їхати. Я зазвичай говорю про Україну дуже добре. Я там знайшов дуже багато важливого. І, здається, що в чомусь там навіть краще, ніж тут. І от або я їду туди, або говорю про Україну — на що в неї вже виникає певна аверсія.

Але влітку, можливо, ми все ж поїдемо в Карпати з дітьми на відпочинок.

– Давай трохи поговоримо про пивну культуру, з якою ти маєш безпосередній зв'язок. Що би ти розповів про неї читачам?

– Передусім потрібно усвідомити, що пивний світ набагато багатший і не обмежується лише лаґером, який п'є більшість споживачів. У світі існує багато стилів пива, як-от IPA, Stout чи Gose, і кожен з них підходить до чогось іншого. Ми, наприклад, варимо багато пива, яке навмисно робимо кислим і з великим вмістом фруктів.

– А чому ти взагалі вирішив варити саме такі пива? Адже ти з Пльзня — міста, яке вважається колискою чеського класичного пива. Чому вирішив поєднати цю традицію з експериментаторством?

– Це було рішення нашої команди. Ми хотіли варити ель, бо коли починали — якісного лаґеру було дуже багато, а елів — майже не було. Тоді нам вдалося купити пивоварню, яка вже працювала в Пльзні.

Ми страшенно хвилювались, бо думали, що елі у Пльзні ніхто не питиме. Ми дуже помилялися. Бо зараз, якщо в нас на крані немає кисляка — гості вже незадоволені. І пити приходять саме елі. Це, до речі, так само й у Празі.

– Ти колись казав, що українське крафтове пиво часто на рівні з чеським, а іноді навіть сміливіше. У чому, на твою думку, полягає різниця між чеською та українською пивною культурою?

– Якщо говорити про крафт, то в Україні не так багато пивоварень, як у Чехії. У нас майже кожне маленьке містечко має свою. Це дуже децентралізовано. У Чехії можна знайти справді якісні пивоварні навіть у глухих селах. В Україні ж найкращі — у великих містах: Київ, Львів, Харків, Івано-Франківськ. Там справді великий стрибок у якості порівняно з рештою країни. У нас такої різниці нема — у маленьких містах пиво таке ж добре.

Різниця в тому, що, безумовно, ми кращі в лаґерах. А українці — справді сміливіші. Думаю, це пов'язано з популярністю фруктових соків в Україні. У нас, якщо замовиш томатний сік — на тебе подивляться дивно. В Україні ж це абсолютно нормально. Тому там легше сприймають фруктові та ягідні пива, зокрема й томатне ґозе, яке має велику популярність. Значно більше, ніж у Чехії, де ставлення до експериментів набагато консервативніше.

Ми навіть проводили великі дегустації. Востаннє — у Львові, на пивному фестивалі. Зробили сліпу дегустацію — чеські й українські зразки. І результати вийшли з невеликою перевагою на користь України. Що стосується пива — українцям точно немає за що соромитися.

– Чи відкрив ти для себе щось нове про життя, про Україну, про себе — завдяки всім цим поїздкам, фестивалям, людям, яких зустрічав? Були якісь осяяння?

– Я повністю змінив свій стиль життя. Коли бачиш смерть — це тебе змінює. І впливає. Тож я намагаюся більше насолоджуватись кожним днем. Робити те, що мені справді подобається. Напевно, найбільша зміна — це те, що я переглянув своє коло друзів. Спілкуюсь лише з тими, з ким мені добре. І знайшов багато нових друзів серед волонтерів. Це люди, які, якщо подзвониш — просто сядуть у машину й приїдуть допомогти з іншого кінця країни. Більшість із них — українці. Не буду приховувати. ■

ДОВІДКА

Sour Ale (саур, від англ. sour — "кислий") — узагальнена назва для пива з кислинкою, яку створюють спеціальні дріжджі та бактерії (Lactobacillus, Pediococcus, Brettanomyces). Смак може бути ніжним і освіжаючим або яскраво вираженим, інколи з винними чи йогуртовими нотками. Часто саури збагачують фруктами, ягодами чи спеціями. Їх варили ще в середньовічній Бельгії та Німеччині, нині вони знову популярні серед крафтових пивоварів.

Gose (ґозе) — традиційний німецький різновид саур-елів, що походить із міста Ґослар, а популярності набуло в Лейпцигу. Його особливість — поєднання легкої кислинки, делікатної солоної нотки та спецій, зазвичай коріандру. Первісно солоність виникала завдяки високій мінералізації місцевої води, нині її досягають додаванням солі під час варіння. Ґозе світле, з м'якою пінкою, середньою або низькою гіркотою, чудово освіжає та підходить для вживання влітку.

Юрій Шевельов: українська мова як граматика свободи

Ім'я Юрія Шевельова (псевдонім Юрій Шерех) виринає в українському інтелектуальному просторі як постаті, що поєднала мовознавчу точність, літературну естетику й культурну самотність. Його життя з долею емігранта-науковця пройшло драматичним маршрутом людини, що наважилася мислити самостійно в несприятливих та загрозливих обставинах. Можливо, саме тому головною темою його текстів — чи то філологічних, чи есеїстичних — окрім наукового дослідження підвалин української мови чи літератури, постає тема ідентичности, тяглости традиції, культури та відповідальности інтелектуала перед своїм часом.

Текст: Олег Баланда

Юрій Шевельов народився 1908 року в Харкові, який входив до Російської імперії, де українська мова вважалася діалектом, а культура — фольклорним придатком. Шевельов виростав у мультикультурному середовищі, серед української, російської, німецької мов та ідішу. Його батьки походили з московських етнічних німців, а сам Юрій мав прізвище Шнайдер при народженні. В багатьох сенсах це визначило його здатність дистанціюватися від етноцентризму та бачити Україну не як етнічну, а як культурну спільноту.

У 1930-х роках Шевельов починає філологічну кар'єру в Харківському університеті, де вже тоді відзначався як фахівець із словотвору та історичної граматики. Та період радянізації не сприяв науковцям, які відмовлялися коритися догмам. Шевельов зазнає тиску, звинувачень у націоналізмі, врешті залишає Україну восени 1944 року. Після воєнного хаосу, німецької зони окупації, таборів переміщених осіб — осідає у США, де з 1950-х років працює в Колумбійському, а згодом у Ґарвардському університетах.

Лінгвіст: творець сучасного мовного мислення

Як мовознавець, Шевельов мав феноменальний обсяг знань і ретельність мислення. Його книга "Історична фонологія слов'янських мов" (1965) — одна з найґрунтовніших праць в слов'янському мовознавстві. У ній він не лише відкидає російські імперські спрощення про українську як "варіант" російської, а й доводить що жодні слов'янські мови і народи не творили спільних етносів, а їх мови від початку творились в діалектно диференційованих умовах. Подальші дослідження засвідчили правильність наукових пошуків Юрія Шевельова, який вважав боротьбу з науково хибною та шкідливою концепцією "общерусскава язика" своїм найважливішим завданням.

Шевельов наголошував, що українська мова має власну логіку розвитку, не залежну від "вєликарусскіх" інсенуацій. Він категорично виступав проти зближення правопису з російським, відкидав спроби "спростити" мову задля наближення до "зрозумілості" для ширших мас — у цьому він бачив форму лінгвістичного колоніалізму.

Його лінгвістичні погляди були водночас науковими й політичними: захист мови як культурного коду означав і захист права на інакшість, на самобутність. Саме через таку позицію його погляди довго були викреслені з академічного простору радянської України, а ім'я — заборонене.

Публіцист: голос еміґрантської совісті

Поза мовознавством Шевельов був блискучим есеїстом. Його публіцистика — жорстка, іронічна, інтелектуально зухвала. У післявоєнні десятиліття він став одним із лідерів української діаспорної думки — неофіційним опонентом радянської україністики, але й критиком еміґраційної інерції.

Аналітика його доробку "Історія української літератури не для дітей", "Вибране листування", "Поза книжками і з книжок" — це не просто рецензії чи філологічні розвідки, а філософія культури. Він вмів говорити про Миколу Хвильового й Григорія Сковороду з однаковою глибиною й внутрішнім переживанням. В його текстах живе тихий відчай культурної самотности: як щодо еміґрації, так і у відчуженій радянськими окупантами Батьківщині.

Шевельов не був комфортним інтелектуалом: він атакував міфи, розвінчував ілюзії, критикував "етнографічну" модель українства, де "своя сорочка ближче до тіла", а не свобода — ближча до цінностей. Він був проти провінціоналізму, маркерами якого є шаровари й анекдоти про сало, яким він протиставляв знання традиції чи самопожертву мислення.

Шерех: інтелектуальне alter ego

Псевдонім Шерех став для Юрія Шевельова формою відсторонення й водночас внутрішнім голосом. Під цим іменем він публікував свої есе, у яких поєднував літературознавство, філософію культури й культурну полеміку. Саме Шерех є автором блискучої книги "Третя сторожа", де осмислює українське літературне відродження 1920-х років, роль Розстріляного Відродження, долю Миколи Хвильового.

Для Шереха українська модерна література починається

з внутрішнього драматизму — з вибору між "міщанством і проривом". У цьому контексті він бачить українську літературу як європейську — не за географією, а за масштабом духовної проблематики.

Шерех був також критиком "малоросійства" у мові, мисленні, політиці. У своїх текстах він відмовлявся приймати будь-яку конотацію російськоцентричних інтерпретацій української культури.

Ідентичність як філософія культури: Шевельов проти комфортного українства

Одним із найважливіших аспектів інтелектуальної спадщини Шевельова є його послідовне осмислення ідентичності — на рівні індивідуальному, мовному, національному. Для нього українськість не була чимось автоматичним, спадковим чи етнографічно зумовленим. *Ідентичність — це вибір, діяльний акт, форма спротиву.*

У тексті "Москва, Маросєйка" Шевельов згадує дитинство в російськомовному Харкові, школу, де українська зневажалась, а російська — асоціювалася з вищим статусом. Він розповідає, як сам "відкрив" українську мову, коли усвідомив, що це — інше світобачення, не калька, не діалект, а "граматика свободи".

Ця внутрішня роздвоєність — між "мовою хати" й "мовою вулиці" — привела його до переконання, що ідентичність не дається раз і назавжди. Вона вибудовується через культуру, через відмову від колоніальних міфів, через складне, іноді болісне, але чесне самовираження.

Філософія культури в його розумінні — це не абстракція. Це практичний спосіб втриматися в ситуації втрати. Після еміграції, після фізичної відсутності на Батьківщині, саме культура стала для нього територією, де можливе продовження України.

Останні дні: мовчання як вершина гідності

Останні роки життя Юрій Шевельов провів у США, на пенсії, але не у відставці. До останнього він працював над листуванням, впорядковував свої архіви, відповідав на листи молодих українських інтелектуалів. У 1990-х він надіслав десятки текстів до українських видань, стежив за становленням незалежної України — з надією, але без ілюзій.

У його листах до Оксани Забужко, Марка Роберта Стеха, Григорія Грабовича звучить втома, але й стримане почуття виконаного обов'язку. Він не повернувся до України фізично, але його слово повернулось — у видавництвах, університетах, наукових дискусіях.

Юрій Шевельов помер 12 квітня 2002 року, у віці 93 років. У некрологові його друг і колега Григорій Грабович напише: "*Його смерть — це втрата однієї з останніх вартових фігур української інтелектуальної доби модернізму.*" Похований на американській землі.

Тиша його останніх років була осяяна його власною звитягою. Його не репресували, не примусили зректись, не змусили мовчати. Він сам вибрав мовчання — як право мислителя піти зі сцени.

Повернення через тишу

Попри те що Шевельов довго залишався поза академічним життям радянської України, після 1991 року його тексти почали з'являтися і в українських видавництвах. Однак його прийняття не було однозначним.

Найгучнішим скандалом навколо персони Шевельова вже посмертно стала спроба Харківської міськради (2013) демонтувати меморіальну дошку на його честь. Причиною назвали його нібито "колабораціонізм" у часи Другої світової війни, але за цим нападом крилася ідеологічна неприязнь до його антисовєтських поглядів з боку тодішньої влади Харкова — відомих російських колабораціоністів Допкіна і Кернеса. Цей акт спричинив гучну хвилю протестів серед інтелектуалів — і став іще одним символом того, що незалежне мислення в Україні досі загрожене інерційними постколоніальними тенденціями.

Самотність як принцип

Шевельов був і залишається фігурою, яка викликає суперечності. Його вчать у філологічних факультетах, але рідко цитують у політичному дискурсі. Його вважають патріотом, але не завжди "зручним". У цьому — трагедія української культури, яка важко приймає тих, хто мислить поза рамками політичного фарватера.

Він був самотнім, але не ізольованим. Його слово звучало в порожнечі, але мало силу творити середовище.

Шевельов учив, що справжня культура не потребує галасу. Що мова — не просто інструмент, а спосіб бути. Що література — не прикраса, а виклик. Його життєпис — це виклик нам: чи здатні ми прийняти неприємну правду? Чи готові не лише любити Україну, а й мислити її? ■

KEYOVERLAY.com
НАКЛЕЙКИ НА КЛАВІАТУРУ

Ми раді вам запропонувати простий, дешевий та швидкий спосіб як легко писати різними мовами.

НАКЛЕЙКИ НА КЛАВІАТУРУ

В асортименті інтернет магазину найдете понад 50 мов та різні мовні комбінації (наприклад чесько-українсько-російсько-англійська комбінація розкладок в одному). Пропонуємо наклейки різних форм, кольорів (від білого до люмінесцентного і навіть золотого) на прозорому, чорному чи білому фоні.

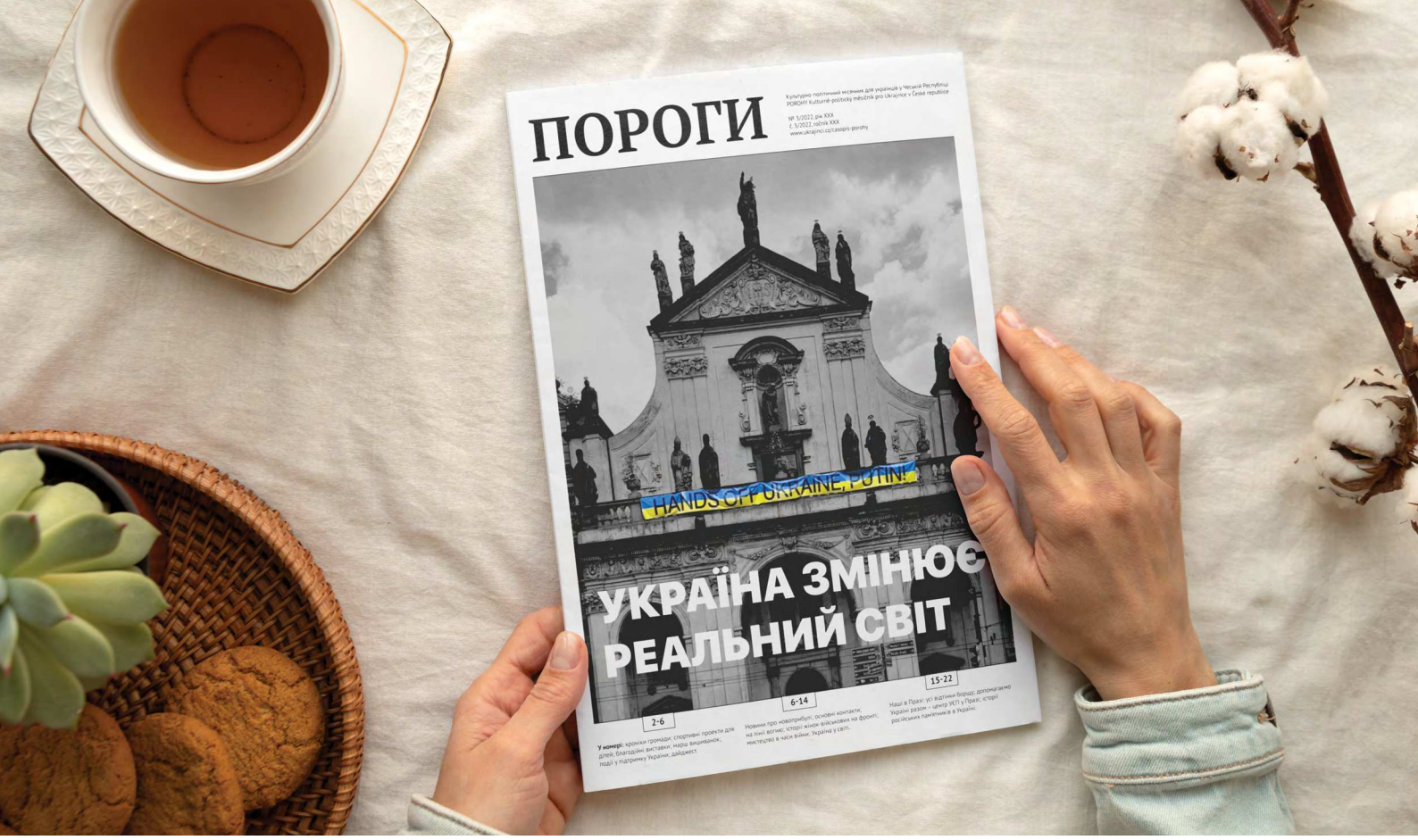
Для реалізації наклейок була вибрана найякісніша технологія друку та матеріал з високою фіксацією і низькою товщиною, що гарантує стійкість наклейки на клавіші та комфорт при друку. Усі стікери мають захисний шар (ламінування) для забезпечення їх довговічності. Завдяки універсальному формату, підходить для будь-якого типу та моделі клавіатури.

www.prelepkynaklavesnici.cz
info@prelepkynaklavesnici.cz
+420 721 751 155

English version:
www.keyoverlay.com

СКИДКА 20%
при закупівлі будь-яких наклейок та безкоштовна доставка при закупівлі над 500 Крон
Код для скидки: **porohy**

Посилання на формуляр

ПЕРЕДПЛАТА МІСЯЧНИКА "ПОРОГИ" ВСЬОГО ЗА 700 CZK / РІК РАЗОМ З ПОШТОВОЮ ПЕРЕСИЛКОЮ

QR Platba

Замовити часопис можна так:
вислати кошти на рахунок: **1925774379/0800**
і повідомити редакцію про оплату
та адресу замовника.

Інформація: **uicr@centrum.cz**
або на: **ukrajinci.cz/ua/casopis-porohy**

instagram.com/porohyjournal

facebook.com/PorohyJournal

Пороги – культурно-політичний часопис для українців у Чеській Республіці. Виходить 12 разів на рік. № 4/2025, рік XXXIII. Підписано до друку 22 липня 2025 року. **Ел. пошта**: uicr@centrum.cz. **Інтернет-адреса**: www.ukrajinci.cz/ua/casopys-porohy/, реєстрація: МК ЧР/7044. **Номер готували**: Тетяна Баланда, Олег Баланда. **Художнє оформлення та верстка**: Тетяна Баланда, www.plttn.com. Використовуються повідомлення пресслужб посольств, інформагентств та ілюстрації з відкритих джерел. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція має право скорочувати матеріали і не поділяти поглядів автора. Часопис видається із фінансовою допомогою Міністерства культури ЧР. Видає: "Українська ініціатива в ЧР", Воцелова 3, Прага 2, ід. номер: 60448296; **контакт**: editorial@porohy.cz, www.porohy.cz; facebook.com/PorohyJournal; instagram.com/porohyjournal; **розрахунковий рахунок**: 1925774379/0800.

Porohy – kulturně-politický časopis pro Ukrajince v České republice. Vychází 12 krát ročně. Název je odvozen od ukrajinského "porih" – práh, říční práh. Číslo 4/2025, ročník XXXIII. Uzávěrka: 22. Červe 2025. **E-mail**: uicr@centrum.cz, **web**: www.ukrajinci.cz/cs/casopis-porohy/, registrační číslo: MK ČR/7044. **Číslo připravili**: Teťana Balanda, Oleh Balanda. **Art director a redaktor**: Teťana Balanda, www.plttn.com. Používáme tiskové zprávy velvyslanectví, informačních agentur a ilustrace z otevřených zdrojů. Za pravdivost uvedených informací je zodpovědný autor článku. Redakce může krátit text a neshodovat se s názory autora. Časopis vychází s finanční podporou Ministerstva kultury ČR. Vydává: Ukrajinská Iniciativa v ČR, z.s., Vocelova 3, Praha 2, IČO: 60448296, **kontakt**: editorial@porohy.cz, www.porohy.cz; facebook.com/PorohyJournal; instagram.com/porohyjournal; **číslo účtu**: 1925774379/0800.

MINISTERSTVO KULTURY